

Радослав РОТКОВИЋ

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР – СТВАРНОСТ ИЛИ ИЛУЗИЈА¹

У „Летопису Матице српске“ септембра 1953. године објавила је Редакција писмо упућено нашим најистакнутијим научницима, књижевницима и публицистима, умјетницима и јавним радницима у којему их позивана учешће у расправљању о питањима српскохрватског књижевног језика и правописа. Писма већини учесника упућена су директно још у мају, а само неколицини у септембру. Анкета је завршена 10. децембра 1954. доношењем Закључака. У јануарском броју „Летописа“ за 1955. објављен је извјештај и завршна дискусија тако да је читаоцу довољно да прибави тај број часописа па да буде информисан о свим битним питањима Новосадског договора.

Да ли је то било право вријеме за покретање овако сложене дискусије? Мислим да није. Не једном десило се у историји да се у заносу донесу одлуке које потомци не могу да прихвате. Враз је напустио словеначки језик и постао хрватски пјесник. Учинио је то свјесно, увјерен да ће тиме допринијети јединству језика. Прешерн није пошао за њим. И у праву је био Прешерн, јер је утицај њемачког језика био јачи од штокавског књижевног језика, па би словеначко опредјељење за наш језик довело до тога да ојача утицај њемачког језика у Словенији. Напустили би свој а не би научили наш језик. Послије првог свјетског рата било је илузија око есперанта. Очекивало се да ће то бити заједнички језик свјетског пролетаријата. Таквих је превида било у свакој врелој ситуацији. Занос се угаси а хладни разум касније осјећа терет од одлука које су донесене на брзину у условима који више не постоје. Често је бржи онај пут који изгледа спорији. До јединства се тешко долази административним одлукама и кампањом. Најчешће се тим средствима управо отежа или онемогући уједињавање. Не тврдим да је Новосадски договор одложио или спријечио изједначавање разлика штокавског књижевног језика у

¹ Текст је објављен у ревији „Овдје“, бр. 22, год. III, 1971, стр. 4. Приредила га и прилагодила структури часописа Јелена Шушањ.

разним крајевима, јер се поставља питање: да ли је то изједначавање потребно, али је сигурно да је управо Новосадски договор допринио да ојачају извјесне сепаратистичке позиције које представљају одбрану од насилне унификације. Ако је јединство нашег језика, уз поштовање разлика у изговору и писму, природан пут, онда је требало слиједити тај природни пут. Ако то није неопходно, ако је то сметња за самостално изражавање, ако то води стерилизацији и кастрацији језика који своје сокове црпе једино из чистог народног извора, онда није требало ни почињати такав ујединитељски посао.

Редакција „Летописа“ жељела је да помогне договору о јединству. Она је чак навела и једну могућност – да се изабере латиница и екавштина. НИН је тада замјерио редакцији зашто то није истакла као најпрактичније рјешење! То је било враћање на онај стари приједлог „Шабачког гласника“ из 1885. који је касније ватрено заступао Јован Скерлић. Са закашњењем од 68 година повампирена је формула двојне нагодбе, која, разумије се, није водила рачуна о томе да нас у овој кући има више и да сви треба да одлучујемо о томе шта да се ради. Овако неповољна атмосфера утицала је на позване писце и научнике да у највећем броју бојкотују анкету. Из извјештаја Живана Милисавца на свечаној сједници („Летопис“, јануар 1955) види се да је позвано 110 а одазвало се свега 36 лица! Из Београда позваних 55, одговорило 11; из Загреба 44, – одговорило 19; из Сарајева четворица, одазвала се тројица; из Сплита три, јавио се један; из Новог Сада два, – одговорио један; из Цетиња један, – није одговорио. Дакле, ни у своме сједишту „Летопис“ као гласило Матице српске, није успио да добије одговор од обојице позваних. Живан Милисавац каже: „Нарочито није лако разумети апстиненцију београдских књижевника.“ Он се не пита – зашто се нијесу одазвали. У истом броју „Летописа“ је и списак званица за завршну дискусију. За тај састанак није позван нико из Црне Горе!

Као што се види, новосадска анкета је започета без нас. Тако је и завршена.

Анкета је трајала петнаест мјесеци. Дискутовало се: да ли да се пише српскохрватски, хрватскосрпски, српски или хрватски, да ли да се све ријеша латиницом и екавштином. Такав карактер имала је и завршна дискусија. Тек негдје касно, при крају (у „Летопису“ који те разговоре дословно преноси, на стр. 102) пренуо се Мате Храсте

и сјетио да осим Срба и Хрвата постоје и Црногорци и да је било, у најмању руку нетактично да се одмах послѣ рата издаје „Граматика српског језика“, чији су аутори Стевановић и Алексић. Зато су у Закључцима, за разлику од првобитног приједлога, поменута сва три народа. Али за језик у службеној употреби наглашено је да се увијек морају истаћи „оба његова саставна дела“. А трећи? У даљем тексту Закључака ријеч је о даљем раду на спровођењу одлука па се помињу искључиво српски и хрватски стручњаци и институције. Такође, препоручује се да Срби и Хрвати уче оба писма, ћирилицу и латиницу. Зар је послѣ свега овога потребно доказивати да такав договор није водио рачуна о цијелом проблему језика, о свима који тим језиком говоре? Двије године касније М. С. Лалевић у књизи „Како се каже? Како се пише?“ наводи: „Кад се говори о нашем језику, мисли се на језик којим говоре Срби и Хрвати“. У пракси су се показале разлике које су биле прикривене. Тако је, у раду на Рјечнику, и послѣ Догвора као и раније, узимана грађа из дјела црногорских писаца, али кад је требало да се то констатује, представници Матице српске су се томе успротивили. Тако је дошло до трагикомичне ситуације, да се, због Устава, одлука АВНОЈ-а и Програма СК признаје црногорска нација, али се њена књижевност приписује другом народу. Јасно је да с таквих „научних“ позиција није могуће извести на чистац ни особености језика Црногораца који нијесу створили варијанте, који не инсистирају на засебном језику, али су принуђени да се боре за очување особености свога језика који није више српски или хрватски него што је црногорски.

Кључ проблема је у томе што они који бране Новосадски договор, не увиђају да нас и тај Договор и оно што је слиједило иза њега присиљава да се опредјељујемо или лијево или десно, као да смо ми тас на нечијој ваги, као да једна од Матица може унапријед рачунати с нашом сагласношћу у акцијама које предузима без нашег знања и одобрења. Такав положај не одговара ни људском достојанству ни језичкој ситуацији.

Да на пространом подручју штокавског књижевног језика постоје разлике, то није ново. Вук у Рјечнику уз многе ријечи ставља ознаке мјеста или краја. Такође он ставља ознаке *ист.*, *зап.* *југоз.*, *јуж.* чиме разграничава дијалекте као код: *гудети*, *гудјети* и *гудити* или *загудети*, *загудити*, *загудјети* и *загуђети*. Оно што је код Вука

источни и западни дијалекат, то је сада источна и западна варијанта. Зашто онда Вуков јужни дијалекат не би био јужна варијанта по истој логици? да ли би се стало на само три варијанте?

Ми те варијанте нијесмо измислили али оне постоје, благословљене од политичких форума, и ово моје *нијесмо* не спада ни у источну ни у западну варијанту, – тамо га нема. А у обје те варијанте постоји исти облик *нисмо*. Присиљавати Црногорце, Херцеговце и друге да се опредјељују за источну или западну варијанту значи отворити међу њима непотребну расправу да ли ће уз ијекавштину прихватити и латиницу или уз ћирилицу екавштину, значи претендовати на језичку подјелу тих територија и њихову коначну дезинтеграцију. Да таква политика у Црној Гори не води ничему корисноме, показују и екавски уџбеници, и београдске акценатске дужине у говорном програму Радио-Титограда, које, додуше, не признаје источна варијанта, али су одомаћене у народном говору на њеном тлу (Бър, Тâра) и екавштина у поезији неких младих пјесника који живе у Црној Гори гдје тај изговор нема коријена у народу па не може имати никакво право грађанства ни у књижевном језику. Најновији догађаји око скупљања потписа за и против јужне варијанте показују да политика подјеле јединственог језика на источну и западну половину управо ствара ове неспоразуме, којих не би било да смо се сви, без притиска, сложили у било чему. Излаз из ове ситуације може бити само двојак: или ћемо ићи досљедно за варијантама или ћемо их избрисати. Ако постоји некакав трећи излаз, онда га треба рећи. Ја га не видим.

А читав овај неред и сва ова нервоза која доводи чак до физичких обрачуна има само један извор: Новосадски договор. Нијесмо учествовали у његовом формулисању али смо сада принуђени да се према њему одређујемо, бранећи се од покушаја асимилације, управо од онога што је, објективно, његова суштина. Независно од тога што је ко хтио. Највећа је невоља у томе што се тикве не ломе о главу онога ко их је садио већ се котрљају око ногу оних који би хтјели да иду својим путем па се сада спотичу и сударају и грде једни друге, умјесто да заједнички уклоне тикве.